

SÖZ SANATLARI

SÖZ SANATLARI - I

İMGE, MAZMUN

- Yazın türlerinde özellikle şiirde dile getirilmek istenenleri daha etkili, belirgin, canlı, görünebilir ve duyulabilir bir şekilde anlatabilmek adına, anlatılmak istenenle başka şeyler arasında bağlantı kurularak zihinde canlandırılan yeni biçimlere **imge** denir.

Şiirde İmge ve Sözcükler Hakkında

- İmgeler, dış dünyayı zihnimizde çeşitli yönleriyle yansıtır ve bunların arasında ilişki kurar.
- Zihin, sözcükler yardımıyla dış dünyada algıladığı şeyler üzerine iç bakış yöntemiyle yoğunlaşıp etkin olmaya çalışır.
- Şiirsel düşünüşte sözcükler, alışlagelmiş anlamlarının dışında farklı anlamlar -duygu yükleri- üstlenir.

- Başım çığlıkları çocuk, onu nasıl avutsam?
Ne yapsam da ölümü bir saatçik unutsam?

- Yağmur, seni bekleyen bir taş da ben olsaydım
Çölde seni özleyen bir kuş da ben olsaydım
Dokunduğun küçük bir nakış da ben olsaydım
Sana sırlıslıkam bir bakış da ben olsaydım

Bu dizelerde şair, "yağmur" imgesiyle Hz. Peygamber'e olan derin sevgisini, ona bu dünyada kavuşamamanın hasretini dile getirir.

- Divan edebiyatında bazı kavramları dolaylı anlatmak için kullanılan nükteli, sanatlı söz ve bir sözün içinde gizli olan sanatlı anlam **mazmun** denir. Mazmuna "klişeleşmiş söz" de denmektedir.

- Aslında mazmun, şairle okuyucu arasında yapılmış bir ön anlaşmadır. Bu anlaşmada şair, dudaktan söz edecekse "yakut", gözden söz edecekse "badem, nergis", kirpikten söz edecekse "ok", boydan söz edecekse "servi" sözcüğünü kullanarak mazmuna başvurur.

- Eşcâr-ı bâğ hırka-i tecrîde girdiler
Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan
- Ah eylediğim serv-i hırâmânın içündür
Kan ağladığım gonçe-i handanın içündür

ÖRNEK

ÖSYM Sorusu

Aşağıdaki dizelerin hangisinde şiirsellik daha sınırlıdır?

- A) Deniz engin bir sudur, tuzlu, yeşil, dalgalı
Kenarlarını süsler bazen küçük bir yalı
- B) Ellerim takılırken rüzgârların saçına
Asıldı arabamız bir dağın yamacına
- C) Bir cümbüştür kopsa da gece yakamozlarda
Münzevi balıklarız aynı kavanozlarda...
- D) Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?
- E) Bir göz gibi süzüyor beni camdan gece,
Dönüyor etrafımda bir sürü kambur cüce.

Aşağıdaki dizelerden imge ya da mazmun olanları işaretleyiniz.

.....	1. Bir göz gibi süzüyor beni camlardan gece Dönüyor etrafımda bir sürü kambur cüce
.....	2. Atlarımız aldan, kırdan, yağızdan Akıncılar çıkmış gelmiş Asya'dan
.....	3. Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller
.....	4. Gören düşünde bir gice mestane gözlerin Nergis gibi humar ile bir yılda uyanır
.....	5. Tutunun el ele sınıksı kardeşçe Bir olalım şen türküler söyleyelim

SÖZ SANATI

- Edebiyatta anlatımı zenginleştirmek, renklendirmek ve daha çarpıcı bir hâle getirmek için temelde benzetme esasına dayalı, söz ve anlama bağlı anlatım inceliği ve özelliğine **edebî sanat (söz sanatı)** denir.

MECAZİMÜRSEL (AD AKTARMASI)

- Bir sözü, benzetme amacı taşımadan başka bir söz yerine kullanmaktır. Örneğin "Mağaza iflas etti!" sözünde aslında iflas eden mağaza değil, satıcıdır. Yani "mağaza" sözcüğü "satıcı" için kullanılmıştır. Burada herhangi bir benzetme ilgisi de yoktur. Yer söylenip insan kastedilmiştir.
- "Oo! Bütün İstanbul sönmüş." cümlesinde sönen İstanbul değil, lambalardır. "İstanbul" sözcüğü benzetme ilgisi olmadan "lamba" sözcüğü yerine kullanılarak mecazımürsel yapılmıştır.
- **Parça-Bütün ilişkisi:** Bir parçanın söylenip bütünün kastedilmesi ya da bütünün söylenip parçanın kastedilmesidir.
Veren el alan elden üstündür.
Uyku çöktü kirpiklerine gecenin yükünden
- **İç-Dış ilişkisi:** Bir varlık söylenip içindeki ya da içi söylenip varlık kastedilir.
Soba sönmeden kömürleri getirin.
Arabayı değiştirmelisin, iki günde depou bitirir bu.
- **Sanatçı-Eser ilişkisi:** Sanatçının söylenip eserinin ya da eserinin söylenip sanatçısının kastedilmesidir.
Davetilere piyanosuyla önce kendi bestelerini sonra da Mozart çaldı.
- **Yer-İnsan ilişkisi:** Bir yerin söylenip oradaki insanların kastedilmesidir.
"Evet, oğlum, hoca sevmezdi bilirim saray
Ama sövmeydi de hoşlanmadığından dolayı"
- **Yön-İnsan ilişkisi:** Bir yönün söylenip oradaki insanların kastedilmesidir.
Türkiye son yıllarda Batı ile ilişkilerini oldukça ilerletti.
- **Araç-İnsan ilişkisi:** Bu tür aktarmalarda araç söylenip insan kastedilir.
Sunucu biraz sonra dünya çapındaki piyanoyu sahneye davet edecek.

TEŞBİH (BENZETME)

- Aralarında bazı özellikleri açısından ilgi kurulabilen iki unsurdan benzerlik bakımından güçsüz olanı güçlü niteliklere ve özelliklere sahip olan diğer unsura benzetmeye **teşbih** denir.
- Bir teşbihte dört temel unsur bulunur:
Benzeyen (asıl öge)
Teşbihin asıl ögesidir ve nitelikçe zayıf olandır.
Kendisine benzetilen (asıl öge)
Teşbihin nitelik yönünden güçlü olan unsurudur.
Benzetme yönü (yardımcı öge)
İki varlık arasındaki benzetmenin biçim ve niteliğini bildirir.
Benzetme edatı (yardımcı öge)
Benzeyen ve benzetilenler arasında benzerliği ortaya koyan edattır.
- Yolcuyum bir kuru yaprak misali
benzetme yönü benzetilen benzetme edatı
Rüzgârın önüne atılmışım ben
benzetme yönü benzeyen
- Teşbihin "temsili teşbih, mürekkep teşbih, teşbihibeliğ" gibi çeşitleri vardır.
- Teşbihibeliğ (güzel - yalın benzetme), teşbihin sadece iki ögesinin yani benzeyen ve kendisine benzetilenin söylenmesiyle yapılan benzetmedir.
- ▶ "İnci diş, kömür göz, gül yanak" gibi sözlerde teşbihibeliğ söz konusudur.
- ▶ Ufuklarda bu akşam ne sis var, ne bulut var
Selvilerin içinde bir alev Emir Sultan
- ▶ Zeytin gözlüm sana meylim nedendir
Bu sevmenin kabahati kimdedir

ÖRNEK

ÖSYM Sorusu

"Sakin ve rüzgârsız havalarda, bacalar üzerinden bir türlü savrulup dağılmayan dumanlar birbiri üzerine nasıl birikirse bu sesler de öylece göğün boşluğunda toplanıyor, kolay kolay dağılmıyordu.

Bu cümlede birbirine benzetilen iki şey aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hava - Rüzgâr B) Rüzgâr - Duman C) Hava - Ses
D) Duman - Gök E) Duman - Ses

İSTİARE (EĞRETİLEME)

- Benzetmenin yalnızca bir unsuru kullanılarak yapılan benzetmeye **istiare** denir.
- İstiare de bir teşbihtir. Fakat benzeyen veya kendisine benzetilen öğelerinden yalnızca birinin kullanılmasıyla yapılır.
- İstiarenin “açık istiare, kapalı istiare, temsili istiare” gibi çeşitleri vardır.

Açık istiare

- Benzetmenin yalnızca “kendisine benzetilen” ögesi kullanılarak yapılan istiaredir.
- Dünyaya geldiğim anda
Yürüdüm aynı zamanda
İki kapılı bir handa
Gidiyorum gündüz gece
- Bu dörtlükte benzeyen “dünya” söylenmemiş, kendisine benzetilen “iki kapılı han” söylenerek açık istiareye başvurulmuştur.

Kapalı istiare

Benzetmenin yalnızca “benzeyen” ögesi kullanılarak yapılan istiaredir.

- Yakacak sırtları dalgın uyuyor
Baharın şevkini içten duyuyor
Dik yamaçlardaki ağaçlar dal dal
- Bu dizelerde benzeyen “yakacak sırtları” söylenmiş, kendisine benzetilen “insan” söylenmemiş, insana ait uyuma özelliğinden söz edilmiş ve kapalı istiareye başvurulmuştur.

Temsili istiare (Alegori)

Bir görüntü, bir yaşantı veya bir davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak için göz önünde canlandırıp dile getirme, yerine koymadır. Metnin bütününe yayılır ve ipuçlarıyla okuyucuya sezdirilir.

- Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak,
Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak...
Sular sarardı... yüzün perde perde solmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta.
Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller;
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,
Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?

Ahmet Haşim, Merdiven şiiirinden alınan bu dizelerde, geçip giden “insan hayatını” birtakım benzetmelerden yararlanarak temsili istiare yoluyla anlatmıştır.

ÖRNEK

ÖSYM Sorusu

“Her akşam güneşin battığı yerden / Gözlerin doğuyor gecelerime” dizelerinde “gözler” ay gibi düşünülmüş fakat “ay” söylenmeden onu çağrıştıran “doğmak” sözcüğü kullanılmıştır. Dolayısıyla bu dizelerde ---- sanatı yapılmıştır.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) tezat B) mecazımürsel C) tevriye
D) teşbih E) istiare

TEŞHİS (KİŞİLEŞTİRME)

- İnsan dışındaki varlıkları ve kavramları insanmış gibi gösterip canlandırmaya **teşhis** adı verilir.
- Bir akşam yavaşça çalınır odan
Eşyaya bir nabız gelir ansızın
Doğrulup üşüyen yastıklarından
Kapıyı bir titrekle elle açarsın
- Bu dörtlükte, canlılara ve insana özgü olan “üşüme” özelliği yastığa verilerek “kişileştirme”ye başvurulmuştur.

İNTAK (KONUŞTURMA)

- İnsan dışındaki varlıkları insanmış gibi konuşturmaya, söyletmeye **intak** denir.
- Üsküdar bir ulu rüyayı görenler şehri
Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri
Hepsi der: Hangi şehir görmüş onun gördüğünü
Bizim İstanbul’u fethettiğimiz o mutlu günü
- Bu dizelerde, “vatanımızın bütün şehirleri İstanbul’un fethi hakkında konuşturulduğu” için teşhisle birlikte “intak” sanatına başvurulmuştur.

- Teşhis sanatının olduğu yerlerde kapalı istiare de vardır.
- İntak sanatının olduğu her yerde teşhis vardır ama teşhisin olduğu her yerde intak yani konuşturma yoktur.

Aşağıdaki cümle ya da dizelerdeki söz sanatlarını yandaki kutulara yazınız.

1. Yaralı bir ceylan gözleri kadar sıcak Yaralı bir ceylan kalbi gibi içli bir sesin vardı	
2. Nefes alıyor sessiz perdeler karanlıkta Ay sükûtle örüyor tenhâda kozasını	
3. Babasının vefatından sonra genç şehzade tahta oturdu.	
4. Kara dutum, çatal karam, çingenem Nar tanem, nur tanem, bir tanem	

Aşağıdaki cümle ya da dizelerdeki söz sanatlarını yandaki kutulara yazınız.

5. Kulağının dibinde haykırdı fırtına: Isınmak istiyorsan toprağı çek sırtına	
6. Akıl ersin ermesin sevdama Senden yanayım dedi yeşeren dal senden yana	
7. Bir el çıkarmaya başlar bahçemizden Lavanta çiçeği kokan kederleri	
8. Bu kış yolculuk var diyorsa için Beni de beraber al anneciğim	

9. Adam, elini uzattı; tam onu koparacağı sırada, mor menekşe: "Bana dokunma!" diye bağırdı.	
10. Günümüzde birçok insan kalemi ile geçimini sürdürüyor.	
11. Kalbim çiçektir, gündüzler ölgün Gelin, gelin onu açın geceler	
12. Kuzum ne kadar da büyümüşsün Allara, morlara bürünmüşsün	
13. Koparıp öpmek için basacağı toprağı Bütün şehir bekliyor onu dizler üstünde.	

KINAYE

- Bir sözün benzetme amacı güdülmeden hem gerçek hem de mecaz anlamını düşündürecek biçimde kullanılmasına **kinaye** denir.
- Kinayede gerçek anlam söylenip mecaz anlam kastedilir.
- "- Ey benim sarı tamburam
Sen ne için inilersin
- İçim oyuk, derdim büyük
Ben onun'çün inilerim."
- Tambur, yay ve mızrapla çalınan, uzun saplı, telli, tahta bir çalgı çeşididir. Gerçekte tamburun içi oyuktur. Şair "içim oyuk" derken bu geçekliği de anlatır ama şairin "İçim oyuk" sözü ile esas anlatmak istediği, çok üzgün olmasıdır.
- Kinayede bir söz hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek biçimde kullanılsa da asıl kastedilen her zaman mecaz anlamdır.

TEVRIYE

- Bir anlatım inceliği elde etmek için, birden çok anlamı olan bir sözün yakın anlamının değil de uzak anlamının kastedilerek kullanılmasına **tevriye** olarak isimlendirilir.
- Avazeyi bu âleme Davut gibi sal
Baki kalan bu kubbede hoş bir sada imiş.
- Bu dizelerde şair Baki, "Baki" sözü ile kendi ismini, özellikle "edebî, ölümsüz, sonsuz" anlamını kastederek tevriye yapmıştır.
- Bu kadar letafet çünkü sende var
Beyaz gerdanında bir de ben gerek

HÜSNÜTALİL (GÜZEL NEDENE BAĞLAMA)

- Herhangi bir olayı, asıl sebebinden daha başka bir sebebin, genellikle de daha güzel bir sebebin sonucu olarak göstermeye **hüsnütalil** adı verilir.
- Şair, herkesçe bilinen bir durumu, ilgi çekici hâle getirmek için hayalî ya da gerçek dışı bir nedene bağlayarak hüsnütalile başvurur.
- Yüce Balkanları duman bağlamış
Gene mi gurbetten kara haber var
Seher vakti burada kimler ağlamış
Çemenzar üstünde taze çiylar var

ÖRNEK

ÖSYM Sorusu

Kendi hüsnünden utanmış da kızarmış yanağı
Yüzün örtüp kapamış saçları baştan aşağı

Bu dizelerde yer verilen sanat aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hüsn-i ta'lil B) Tezat C) Tevriye
D) Cinas E) Mecazı mürsel

TECAHÜLÜARİF (BİLMEZLİKTEN GELME)

- Şairin, bilinen bir şeyi bilmiyormuş gibi ya da başka türlü biliyormuş gibi ifade etmesine **tecahülüarîf** denir.
- Gördüm ön safta oturmuş nefer esvaplı biri
Dinliyor vecd ile tekrar alınan Tekbir'i
Ne kadar saf idi siması bu mümin neferin
Kimdi? Banisi mi, mimarı mı ulvi eserin
Taa Malazgirt ovasından yürüyen Türkoğlu
Bu nefer miydi? Derin gözleri yaşlarla dolu
Yahya Kemal, Süleymaniye Camii'ne gittiğinde ön safta asker kıyafetli birini görüyor. Bu kişinin, söz konusu mabedi yaptırmadığını da onun caminin mimarı olmadığını da çok iyi biliyor fakat bunu bilmezlikten gelerek tecahülüarife başvuruyor.

İSTİFHAM (SORU SORMA)

- Şairin, cevabını bildiği bir konuyu soru yoluyla dile getirmesine **istifham** denir.
- İstifhama başvurulduğunda cevap beklenmez, zaten şairin amacı da sorusuna cevap almak değildir. Bundan dolayı sözde soru cümleleri kullanılır.
- Güzel değil mi bak kuzum
Sevinçle çırpınan şu mum
Vücudu tertemiz, beyaz
Yüzünde aybı yok biraz
İbrahim Alaettin Gövsa, bu dörtlükte kuzunun güzelliğini ve temizliğini soru yoluyla pekiştirerek vermiş ve istifhama başvurmuştur.

ÖRNEK

Öbür entaridedir şimdi o not defteri de
Vaadiniz buse mi vuslat mı unuttum ne idi

Bu dizelerde aşağıdaki sanatlardan hangisinin örneği vardır?

- A) Tevriye B) Teşbih C) Kişileştirme
D) Tecahülüarîf E) Mecazımürsel

ÖRNEK

ÖSYM Sorusu

Aşağıdakilerin hangisinde bir kinaye vardır?

- A) Gönül sevdiğinden soğur
Görülmeyi görülmeyi
B) Gölgesinde dinlendiğim
Koca çamlar yerinde mi
C) Şu karşıma göğüs geren
Taş bağırlı dağlar mısın
D) Elbet bir devasız dertten
Doğan göz bir zaman ağlar
E) Uçtu kuşların kervanı
Her biri bir dala gider